

Jan Róg *

Role cestovního ruchu v euroregionu „Praděd“

Abstract

Tourism has the main influence on the process of understanding the cultural differences and the adaptation of values existing in the particular region. In many countries, tourism is seen as an important part of patriotic education, the way of building self-confidence.

Tourism is also the best way of understanding the other human being and destroying the barriers among people. Polish and Czech cross-border co-operation in the Euroregion Pradziad gives great opportunities to develop tourism in that region. Cross-border labor market can be activated by creating good conditions of agro tourism development. That is why the cross-border transportation should be established and improved. To attract new investors such instruments should be used: the lower taxes, subsidies and subventions because it brings the reduction of unemployment.

Úvodem

Většina z nás vnímá cestovní ruch jako pozitivní jev, kdy se člověk stane díky kontaktům s jinými společnostmi a kulturami více tolerantním, otevřeným, získá více vědomostí o světě, který ho obklopuje. Cestovní ruch s sebou ovšem nese i různé další důsledky, a to i negativní. Když se pozastavíme nad společenskými a kulturními změnami, ke kterým vlivem turistiky dochází, je nutno mít na paměti, že tyto změny se dějí ve dvou směrech – mění se jak samotný člověk, který cestuje, tak i společnost, která obývá území navštěvované účastníky cestovního ruchu. Výzkumy vlivu cestovního ruchu se proto zaměřují hlavně na tyto jevy: výzkum „domácí“ společnosti, účastníků cestovního ruchu, vztahů mezi nimi a na výzkum institucí, spojených s cestovním ruchem.

Důsledky cestování na situaci v regionech

Cestování má značný vliv na proces chápání jiných lidí a osvojování si hodnot, které jsou spojeny s daným územím. V mnoha zemích je cestovní ruch chápán také jako podstatný prvek vlastenecké výchovy, způsob vytváření pocitu hodnot a spokojenosti s vlastní zemí. Tento vliv vyplývá z faktu, že cestování je

* Prof. dr hab. Jan Róg,
katedra aplikovaných společenských věd, Fakulta organizace a řízení,
Slezská polytechnika, Katovice

proces setkání se různých kultur, který závisí na řadě činitelů, mezi které můžeme např. zařadit:

- 1) znaky charakteristické pro kulturu navštěvovaného regionu;
- 2) kulturu regionu, z něhož cestovatelé pocházejí;
- 3) mechanismus spojování kultur;
- 4) společensko-kulturní proměny, k nimž dochází při cestování;
- 5) dobu trvání vlivu, trvalosti a hloubku proměn;
- 6) a řadu dalších.

Každý subjekt přináší do tohoto procesu vlastní přirozené hodnoty – hodnoty kulturní, společenské a vlastní strukturu a zvyky. Pozorujeme-li účinky cestování na psychologické, společensko-kulturní, ekonomické či politické úrovni, musíme mít na paměti specifické problémy, které vyplývají ze stupně složitosti jevů, které se s ním, pojí.

Za prvé se setkáváme s dříve uváděným jevem – chápání cestování jako samostatného činitele změn. Existuje hypotéza, která zdůrazňuje, že postupem času se efekty spojené s cestováním podobají efektům procesu urbanizace (kdy zanikají osobní společenské vazby, postupuje proces společenské dezorganizace z důvodu ztráty tradičních pohledů, víry, norem jednání, forem společenské kontroly) a objevují se nové společenské role. Je to pesimistická hypotéza, kterou si ale musíme uvědomovat při analýze jevů spojených s cestováním.

Za druhé je problémem směřování změn; vyvstává otázka, zda ekonomické, společenské a kulturní důsledky nejsou větší než ztráty.

Za třetí jde o problém mechanismu vznikajících změn.

Omezíme-li se na změny, ke kterým dochází v oblasti společensko – kulturní, musíme věnovat pozornost změnám, k nimž dochází ve společenské, demografické a také profesní struktuře a ve struktuře vzdělání a příjmů. Neboť kromě toho podléhají změnám ve způsobu fungování společenských a politických institucí i ty, které jsou bezprostředně spojeny s cestovním ruchem. Mění se obchod, doprava, služby, rodina, sousedé, skupiny vrstevníků. Ke změnám dochází ve struktuře prestiže a moci. Za povšimnutí stojí demokratizace a liberalizace života, mění se systém společenské kontroly. Je třeba také soustředit pozornost na postoje a chování lidí, které mohou mít různé formy od nepřátelství po pohostinnost. Konečně je nutno se podívat na rozvoj a ohrožení regionální kultury, k němuž vlivem turistiky dochází.

Obecně převládá názor, že návštěvník, který přijede do dané destinace, získává v tomto procesu výměny nové hodnoty. Obvykle se vrací nějakým způsobem obohacený, zatímco domácí obyvatelstvo, i když dokonce ekonomicky získává, se shoduje na jistém druhu společenské a kulturní ztráty. S tímto názorem můžeme a dokonce musíme polemizovat. Cestování je často jediným nebo nejsilnějším impulsem, kvůli kterému se kultivují regionální tradice nebo umění. Kromě faktu, že se produkují masově, pro potřeby turistů, jsou upomínky s nálepkou lidový umělec projevem špatného uměleckého vkusu anebo podléhají vkusu příjzdějcích, často to je jediný pozůstatek po tzv. lidovém umění (viz např. skutečnost, že taneční nebo hudební soubory vystupující před turisty jsou často

jedinými dědici folklóru na daném území.) Ale musíme mít na paměti, že kromě negativních pocitů není vliv návštěvníků tak jednoznačný, jak by se mohlo zdát. Na jedné straně „hordy“ návštěvníků a turistů udupávající slavná místa jsou pro některé hrozbou, na druhé straně přinášejí finanční prostředky na jejich rekonstrukci a nasměrovávají pozornost veřejného mínění na problémy spojené se záchranou určitého kulturního bohatství. V době, kdy lze těžko získat rozhodné stanovisko k oblasti hodnocení vlivu cestování, lze s jistotou tvrdit, že tento vliv existuje – cizí návštěvníci mění životní styl místního obyvatelstva. Obě skupiny – navštěvující i přijímající – se učí navzájem způsobům chování, které jsou někdy hodnoceny kladně, někdy záporně.

V situacích, v nichž jsou ztráty neporovnatelné se zisky, je zatěžko mluvit o jakémkoliv užítku. Devastace nebo zneuctění sakrálních míst, pomníků nebo pokladů národní kultury je jedním z takových případů, kde analýza z perspektivy ztrát a zisků nemá většího smyslu.

Současně ale právě cestování způsobuje mezi místním obyvatelstvem zvyšování zájmu o cenná místa, přírodní bohatství, originální faunu a flóru. Otevření se návštěvníkům svědčí také o civilizační úrovni a o společensko-politickém rozvoji.

Když myslíme na to, že cestování umožňuje setkávání různých kultur, zvyků, tradic, předsudků a pověr, je třeba si také uvědomit, že se turistika může stát nástrojem vzájemného porozumění, transformace, překonávání stereotypů, správného utváření kontaktů mezi kulturami.

Zvláště osobní kontakty mezi příjíždějícími a domácími dávají příležitost k vzájemnému poznání se a ke změně stereotypů. Návštěvník získává poznáváním individuálních problémů domácích možnost pochopit problémy dané společnosti. Je si tak vědom překážek, pokusů řešení i nadějí dané skupiny, což ulehčuje kontakty mezi ním a domácími také na úrovni klient – poskytovatel služeb.

Průběh kontaktů mezi různými skupinami (domácími a příchozími) závisí hlavně na dvou činitelích – rozvoji a rozsahu obtíží, které příjíždějící způsobí, a které zase závisí především na počtu návštěvníků a kvalitě infrastruktury. V případě kontaktů návštěvníků ze zemí nebo regionů na podobné úrovni rozvoje jsou stres nebo konflikty menší, než když se kontaktují jedinci na různé úrovni rozvoje. V druhém případě se návštěvníci stávají obtížnými v momentě, kdy přestane být dostačující infrastruktura z důvodu příliš velkého počtu hostů (např. přeplněné dopravní prostředky), což způsobuje vznik konfliktů.

V průběhu setkání s domácími existuje teoreticky několik možných scénářů:

- 1) Návštěvníci díky zájmu o historické památky přispívají devastaci historicky cenných míst, např. archeologických nalezišť. Zvýšená poptávka po historických památkách nebo místních uměleckých dílech také může vést k poklesu kvality služeb spojených s danou památkou a ve svém důsledku to má negativní důsledek na celý region.
- 2) Vytváří se nová společenská struktura, v níž dominují ti domácí, kteří mají s hosty stálé kontakty. Tyto kontakty jsou často zmonopolizovány jednou

skupinou a mohou být příčinou rozdílů v příjmech a dokonce i ve struktuře moci.

- 3) Návštěvníci z „bohatších“ oblastí mohou být příčinou společenských nepokojů zvláště v místech, v nichž se staví luxusní hotely a restaurace, ale místní obyvatelstvo žije na nízké úrovni. V menší míře tento jev způsobuje zvýšení očekávání obyvatel daného regionu. Tento mechanismus je nazýván efektem demonstrace.
- 4) Tyto jevy mohou být příčinou popularizování nežádoucího společenského chování jako je hazard, alkoholismus, prostituce, zvláště dětská, nebo výskytu jiných patologických jevů mezi místním obyvatelstvem.
- 5) Eventualita přivedení „lépe“ vyškoleného personálu z jiných zemí s cílem obsadit vedoucí místa spojená se zajímavou lokalitou může být příčinou řady konfliktů; lépe placení cizinci, zaměstnávání za lepších podmínek, mohou být destruktivním elementem. V extrémních případech to může vést k projevům spojeným s rasismem.
- 6) Změny v stravovacích zvyklostech jsou často určovány dominující skupinou návštěvníků. Jedním z prvků homogenizace a připodobňování se regionů přijímajících návštěvníky je vznik restaurací typu fast-food, což způsobuje úpadek obyčejů spojených s kulinářskými tradicemi jednotlivých míst. Kromě změn v gastronomii tohoto typu může vliv cestování a návštěvníků vést k unifikaci originálních zvyků a k připodobnění se mezinárodnímu bezbarvému modelu masové kultury.
- 7) Změny v rodinných modelech jsou způsobené kontakty s jinými vzory a hodnotami. Z hlediska stálosti rodiny může být tento jev negativním vlivem a z hlediska žen, práva na rovnoprávnost a samostatného rozhodování vlivem pozitivním. V tom případě, jakož i v předcházejících, rozhoduje o konečném výsledku systém činitelů, a ne pouze jeden z nich. O vlivu zaměstnání žen (v turistických službách) na podobu rodiny v rozvíjejících se zemích rozhoduje také místní společenství, výchovný systém, osobní vztahy mezi otcem a matkou nebo pozice místních lídrů.
- 8) Ztráta hrdosti na místní kulturu v případech, pokud tato kultura slouží pouze a výlučně pro turistickou zábavu.

Výše uváděné dopady turistiky jsou přirovnávány k nové formě neokolonialismu.

Je nutno zdůraznit, že zmíněné negativní účinky cestování na rozvoj místní společnosti mají za následek zavedení omezení v cestování. Mám za to, že všechny hodnoty spojené s cestovním ruchem se mohou obrátit ve prospěch jeho podpory, což se může stát nejlepším způsobem, jak pochopit druhého člověka a odstranit hranice mezi kulturami. Nepředstavuji si, že je možná úplná eliminace negativních aspektů dopadů cestovního ruchu, neboť to není možné na žádném z polí lidské činnosti, ale musíme mít naději, že je možné je nivelizovat na minimum. Když poznáme, definujeme a analyzujeme problémy, před které jsme postaveni v důsledku kontaktů různých skupin s různými cíli a hodnotami,

můžeme zodpovědně naplánovat a předvídat, co je nutné udělat. Tyto činnosti mají být vykonány vládou, místnou správou, soukromými firmami a místními autoritami. Mají být prováděny skrze střediska, organizace a osoby, které se zabývají organizací rekreace tak, aby byly všechny strany podřízeny příslušným modelům regulace. Služby v cestovním ruchu jsou ekonomickou budoucností a zároveň možností změny stereotypů a lidských postojů. Pokud se podaří tento potenciál zachovat, pak stojí např. euroregion „Praděč“ na prahu intenzivního rozvoje.

Zmíněné negativní aspekty turistiky mohou a musí být eliminovány racionálním plánováním a správným řízením turistického průmyslu. Cestovní ruch se může rozvíjet tak, aby se minimalizovaly náklady společnosti. Kontrola výstavby a obhospodařování navštěvovaných míst, způsob využívání existující infrastruktury, příslušné vzdělávání, propagace přiměřených vzorců chování a modelů rekreace a také udržování stále a vysoké kvality služeb – to jsou hlavní cílové body pro regiony, které chtějí mít užitek z rozvoje cestování bez vysokých nákladů společnosti. Služby související s cestovním ruchem jsou důležitou částí hospodářství a zdrojem příjmů pro velké i malé regiony a státy. Kromě finančních zisků mají vliv také, bezprostředně nebo zprostředkovaně, na strukturu zaměstnanosti, regulují její rozvoj, rozhodují o cenách a hodnotě pozemků a staveb.

Vliv cestovního ruchu na ekonomiku daného regionu lze hodnotit z pozitivního a negativního hlediska. Slabou stránkou služeb je sezónní poptávka, což způsobuje velké kolísání se struktúre zaměstnanosti. Cestování také může způsobit zvýšení životních nákladů na daném území pro obyvatele, kteří nemají z této činnosti žádný zisk a může přinést i negativní účinky. Vliv cestovního ruchu na ekonomiku daného regionu je víceúrovňový a někdy je těžké jej hodnotit. Mnoho procesů se odehrává zprostředkovaně. Jedním z důležitých mechanismů průmyslu cestovního ruchu a služeb je jev násobení zisků (multiplier effect). Návštěvník platí za nějakou službu určitou sumu, která se použije několikrát. V ceně jídla je zahrnuta cena i zisk z jednotlivých úrovní produkce jídla – výroba i prodej potravin, příprava a servírování na stůl, doprava, zařízení restaurace apod. Tyto jednotlivé etapy výroby jídla se platí z téže částky, kterou zaplatil návštěvník. Podobná situace nastává na trhu práce, i když návštěvník má kontakt s jednou osobou, např. v dopravních prostředcích, na udržení tohoto místa pracuje několik jiných osob. Spojení s návštěvníky mají nejen pracovníci, kteří se s klienty setkávají bezprostředně. Z toho vyplývá, že stupeň znásobení roste spolu se zvětšováním rozmanitosti, úrovně i komplikovanosti služeb. Nejnižší tak bude na stanovém prostranství, kde si návštěvníci sami připravují jídlo a přijeli sem na kolech, rozhodně vyšší bude v hotelu s restaurací a stanovištěm taxíků.

Výše popsany jev je podstatným prvkem, který si musí uvědomit představitelé a lidé byznysu, když uvažují o možnosti investic do služeb cestovního ruchu. Ty totiž s sebou vždycky nesou změny v hospodářství, zisky a potenciální ztráty značně většího počtu lidí než by se mohlo zdát z analýzy kontaktů mezi turisty a domácími. Z důvodu zvyšování počtu osob navštěvujících

daný region se mohou zaznamenat změny v příjmech u osob spojených s účtováním a účetnictvím, inzeráty, pracujících v obchodech různého druhu, u architektů, umělců, advokátů, automobilových firem, pekáren a bank, na plázcích, u řemeslníků, úředníků, kuchařů, kulturních organizací, lékařů, prádelen, u elektrikářů, inženýrů, zemědělců, rybářů, převozníků, majitelů garáží a dílen, u zahradníků, u obchodů se suvenýry, u úředníků místní správy, u dopravy, výrobců nábytku, pojišťoven, divadel, kin, novin, nočních klubů, barů, restaurací, malířů, benzinových stanic, hotelů, sportu, dopravy, cestovních kancelářů, taxíků apod.

Nezacházíme do podrobností ekonomických procesů, které se dějí v regionech s výrazným cestovním ruchem, ale je zapotřebí zdůraznit ještě jednou, že návštěvníci mají značný vliv na hospodářství daného regionu poskytováním finančních zisků a utvářením trhu práce. V situaci omezeného exportu výrobků mohou být návštěvníci charakteristickým exportem služeb. Mají vliv nejen na speciální instituce cestovního ruchu, ale přinášejí zisk také firmám, které se vědomě nezapojily do průmyslu cestovního ruchu. Jeho služby přinášejí nesmírně široké možnosti zaměstnání. Kromě problému se sezónností otevírá cestovní ruch mnoho možností práce, hlavně v hotelích, restauracích, dopravě, prodeji a aktivitách nasměrovaných speciálně na turisty. Zároveň se zvětšuje počet pracovních míst, která nejsou bezprostředně svázána s cestovním ruchem.

Jisté negativní společensko-ekonomické účinky lze minimalizovat. Vezmeme-li v úvahu charakter již výše zmíněného euroregionu „Praděd“, vidíme navíc následující možnosti rozvoje forem cestovního ruchu, která směřují:

- na místa sakrálního kultu, která jsou ve velkém počtu na polské straně;
- na místa kulturních památek;
- na speciální místa v euroregionu, která jsou vytipovaná v informátorech a v kompetentně vedené informační politice

To povede k vytvoření ústředního centra turistických informací euroregionu „Praděd“ a sítě informačních středisek a nutně také k výměně těchto „produktů“ s českou stranou.

Úloha euroregionu „Praděd“ v utváření trhu práce¹

Spolupráce v rámci euroregionu „Praděd“ dává ohromné možnosti pro rozvoj trhů práce v příhraničních oblastech. Navazování hospodářských kontaktů sousedících obcí by mělo přinášet ovoce v podobě růstu počtu soukromých hospodářských subjektů, hlavně v oblasti obchodu a služeb, zaměřených na hosty z ciziny, jakož i růstu počtu společností s účastí zahraničního kapitálu. Časem bude tato spolupráce získávat ve stále větší míře znaky organizované činnosti.

¹ Problém nezaměstnanosti na české straně euroregionu je podrobněji řešen v článku Anny Václavíkové, Euroregion Praděd – problém nezaměstnanosti. Sborník prací Ústavu společenských věd FPF Slezské univerzity v Opavě. Řada společenskovední B6. Opava 2002, s. 87-96.

Tomu slouží mnohé smlouvy na místní nebo regionální úrovni, např. mezi příhraničními městy nebo vojvodstvími. V těchto smlouvách se předpokládá hospodářská spolupráce spočívající kromě jiného ve vytváření průmyslově-obchodních komor, v pomoci mezi hospodářskými subjekty, ve spolupráci v oblasti energetiky, v organizování hraničních přechodů, stavbě benzinových stanic, motolů, restaurací apod. Příkladem takové spolupráce jsou přípravy představitelů Görlitz a Zittau společně s obchodně-průmyslovými komorami v Drážďanech, Jeleniej Górze a Liberci k vytvoření Střediska podnikavosti a inovace v rámci programu BIC Evropské unie (RU – Business and Innovation Center); cílem tohoto střediska má být podpora inovačních záměrů, zlepšení vzájemné komunikace, lokalizační marketing apod.²

Výhodné přírodní, společenské, ekonomické a politické podmínky vytvářejí šanci pro rozvoj trhu práce na území euroregionu „Praděd“. Výhodná příhraniční poloha obcí láká stále větší skupinu investorů, kteří tady umísťují svůj kapitál. Důsledkem je vzrůst příjmů obcí z daní a místní společnost tak může počítat s novými pracovními místy a hospodářským rozvojem oblasti.

Příhraniční regiony nejsou s to účinně realizovat své úkoly vzhledem na finanční omezení, proto je pro přeshraniční spolupráci velice důležitá možnost získání finančních prostředků z mnoha fondů. Přistoupení Polska k Evropské unii vytváření této možnosti ještě zesílilo. Problém vysoké nezaměstnanosti se týká jak polské strany euroregionu, tak i české.

Sdružení evropských hraničních regionů definovalo při klasifikaci kategorie spolupráce, která překračuje státní hranice, nejdůležitější nástroje finanční podpory pro tuto spolupráci. Dominantní roli hrají iniciativy Společenství.

Nejdůležitější iniciativou Společenství, která slouží rozvoji přeshraniční spolupráce, je INTERREG. Program začal svou činnost v roce 1991. Program INTERREG však v souladu s pravidly ERD³ nepovoloval angažovanost těchto fondů mimo hranice Evropské unie, proto finanční podporu obdržely pouze německé spolkové země. Aby se to vyrovnalo, iniciovala Evropská komise nový program, který byl doplněním INTERREGu pro východní hranici Unie. Opíral se hlavně o fondy PHARE, proto je označován jako PHARE CBC.

Hlavní cíle PHARE CBC jsou především:

- dosažení hospodářského růstu;
- zlepšení životních podmínek obyvatel příhraničních oblastí;
- investiční pomoc malým a středním podnikatelům;
- podpora zaměstnanosti a boj s nezaměstnaností;
- pomoc zemědělcům.⁴

Výhoda, jaká vyplývá z existence euroregionů a která se také týká trhu práce, je především výhodou v oblasti výstavby technické infrastruktury (tady

² Międzynarodowa współpraca regionów – raport uzupełniający. Warszawa 1997.

³ Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego (Evropský fond regionálního rozvoje)

⁴ Międzynarodowa współpraca regionów – raport uzupełniający. Warszawa 1997, s. 124.

mám na mysli výstavbu hraničních přechodů, komunikačních systémů, dopravních sítí, propagaci pěší a cyklistické turistiky apod.). Při zvětšeném hraničním pohybu mohou místní tržnice a obchodní střediska počítat s většími zisky. V kulturní sféře se klade velký důraz na stavbu objektů a organizaci vysokého školství, vytváření společných osvětových programů.

Existence euroregionů však nelikviduje problém společenské patologie – zvláště v regionech poznamenaných vysokou nezaměstnaností žijí obyvatelé své rodiny tím, že se živí pašeráctvím nebo obchodem na tržištích u hranic.

Trh práce tvoří jak pracující, tak i nezaměstnaní. „Ke konci prosince roku 1999 pracovalo v obcích tvořících polskou část euroregionu podle faktického stabilního pracovního místa 107960 osob, tj. 44,0 % obyvatel v produktivním věku. V téže době bylo na úřadech zaregistrováno 21365 nezaměstnaných a míra nezaměstnanosti byla 9,8 % pracujícího obyvatelstva. Nejvyšší míra nezaměstnanosti (počítanou jako vztah počtu nezaměstnaných k počtu obyvatel v produktivním věku) zaznamenala obec Pakosławice, a to 18,7 %, nejnižší obec Prószków 3,4 %.⁵ Nezaměstnanost na české straně je kolem 3,5 %. Příčinou tohoto stavu je rýchllost restrukturalizačních změn provedených v Polsku, kde byla snaha o co nejrychlejší likvidaci veřejného sektoru. Pomalejší změny v České republice mají za následek menší nezaměstnanost. Na území polské části euroregionu měl veřejný sektor převážně výrobní prvky, v menší míře byl rozvinutý sektor služeb. Tento sektor nemohl vytvořit nová pracovní místa vzhledem ke zhroucení trhu turistických služeb. Příčinou byly restrukturalizační změny a nedostatečně rozvinutý soukromý sektor v této oblasti nepohltil takový počet lidí. Třikrát větší počet obyvatel v polské části než v české je také příčinou většího počtu nezaměstnaných, protože trh práce není schopen pohltit takový počet lidí. Musíme očekávat, že v průběhu dvou let se úroveň nezaměstnanosti v polské a české části euroregionu vyrovná. Vliv na míru nezaměstnanosti má také ukazatel urbanizace (tabulka č. 1), poněvadž tam, kde se nacházejí města, je také šance na rozvoj sektoru národního hospodářství.

Tabulka č. 1.: Města podle počtu obyvatel v euroregionu „Praděd“

Města podle počtu obyvatel v tisících	Polská strana	Česká strana
Naú 100.000	1	-
50.000 - 100.000	-	-
20.000 - 50.000	2	1
10.000 - 20.000	3	2
Méně než 10.000	4	6

Pramen: vlastní zpracování

Trh práce v euroregionu „Praděd“ musí využívat v plné míře výhodu své polohy. Díky nádhernému přírodnímu prostředí lze vybudovat sektor služeb zvětšením atraktivnosti regionu, výstavbou léčeben a sanatorií apod. Pro tuto

⁵ www.europradziad.pl

oblast mají velký význam hraniční přechody s Českou republikou, které jsou však příliš málo vybudované a neodpovídající potřebám.

Hraniční přechod Głuchołazy – Mikulovice, který se nachází v euroregionu „Pradęd“, překročil v roce 1999 1 548 000 osob, což bylo 2,1 % všech odbavení na polsko-české hranici. Z celkového počtu osob odbavených na tomto přechodu tvořili Poláci 69,1 % a cizinci 30,9 %.

Motorizovaní cizinci překračující jižní hranici vynaložili za nákup zboží a služeb v roce 1999 13 346 400 Zł. Na nákup potravinového zboží bylo vydáno 2 588 300 Zł a tvořilo to 19,4 % všech výdajů, na zboží nepotravinové se vydalo 10 422 000 Zł, tj. 78,1 %, na ostatní výdaje 336 100 Zł, tj. 2,5%.

Češi kupovali ze zboží nejvíce na polské straně hranice euroregionu „Pradęd“ tabákové výrobky, ovoce a zeleninu, z průmyslového zboží se největší poptávce těšil nábytek a košíkářské zboží, dále oděvy a ložní prádlo a pohonné hmoty. Poláci vracějící se do Polska přes přechod Głuchołazy – Mikulovice utratili za jižní hranici země v roce 1999 9 038 700 Zł., z toho na potraviny vydali 7 736 500 Zł, tj. 85,6 % výdajů všech motorizovaných turistů, na nepotravinové zboží vydali 457 100 Zł, tj. 5,1 % a na ostatní výdaje 845 100 Zł, tj. 9,3 %. Poláci za jižní hranici kupovali z potravinového zboží nejvíce pivo a alkoholické nápoje a z nepotravinového zboží automobilové součástky a příslušenství a sportovní zboží, hry a hračky.

Mezi těmi, kteří překračovali hranici na přechodu Głuchołazy – Mikulovice, bylo 74,2 % motorizovaných cizinců a 54,5 % Poláků, kteří bydlí do 20 km od hraničního přechodu. Většina z nich (84 % Čechů a 76,6 % Poláků) dělala nejčastěji nákupy ve vzdálenosti do 20 km od hranice.⁶

cenová konkurence na české straně způsobuje nárůst poptávky po službách, a to má bezprostřední dopad na trh práce. Nedostatečně rozvinutá základna pro cestovní ruch a vyšší ceny na polské straně způsobují, že je sektor služeb na české straně euroregionu více rozvinutý. Dosavadní zájem místních samospráv o trh práce je nedostačující, protože schází prostředky na výstavbu silniční a bytové infrastruktury. Podmínkou zajištění přiměřeného vývoje je participace samospráv na nákladech výstavby. Problém trhu práce není pouze problémem regionálním a měl by být také v centru zájmu centrálních vlád. Zkušenosti zemí západní Evropy ukazují na to, že vlády těchto států se aktivně podílejí na procesu podněcování rozvoje příhraničních oblastí. Naproti tomu v Polsku schází prostředky na činnost tohoto typu, vzhledem k prohlubujícím se potížím v jiných částech země. Jako prioritní úkoly na nejbližší léta spojené s rozvojem hospodářství a obchodu v pohraniční oblasti nutno uznat:

- podporu kontaktů a hospodářských iniciativ euroregionu ze strany místních samospráv;
- podporu myšlenky vzniku hospodářských komor na polsko-českém pohraničí, které by mapovaly hospodářství těchto území a patronát nad těmito trhy by měla polsko-česká státní správa;

⁶ Vlastní zpracování na základě www.europradziad.pl

- organizace hospodářského polsko-českého fóra, které by bylo nakloněno sblížení hospodářských subjektů euroregionu „Praděd“ a jejich perspektivní spolupráci;
- vypracování kompendia informací v oblasti výměny hospodářsko-obchodních informací;
- prezentace hospodářské problematiky subjektů pohraničí euroregionu v místním tisku po obou stranách hranice;
- transparentní prezentace hospodářských subjektů v oblasti jejich činnosti a možných forem spolupráce (euroregionální databáze hospodářských subjektů);
- ujmout se iniciativy v oblasti přeshraniční kooperace malých a středních podnikatelů;
- vytváření přeshraničních vazeb mezi výrobcí a dodavateli;
- podpora spolupráce bankovního sektoru na obou stranách hranice.

Je zapotřebí se přiklonit k tezi strategie polsko-českého pohraničí, že rozvoj oblasti pohraničí euroregionu „Praděd“ bude záviset ve velké míře na vytvoření pokud možno jednoduššího hospodářského systému. Již dnes je velice nutné vytvořit základy pro budoucí hospodářskou strukturu po obou stranách hranice.

Předpokladem úspěchu polské části euroregionu může být větší potenciál obyvatelstva a vyšší zprůměrnění. V regionálním chápání působí na území vojvodství 19 průmyslových odvětví, což svědčí o dobré oborové struktuře hospodářských subjektů. Analyzujeme-li strategii rozvoje vojvodství na léta 2000-2015, musíme konstatovat, že slabou stránkou průmyslových odvětví je nedostatek výrobků pokrokové technologie. To se týká taktéž oblasti pohraničí a především této části vojvodství.

Uvedená nevýhoda vyplývá především z toho, že oblast euroregionu „Praděd“ patří do zemědělského pásma díky výhodným přírodně-půdním podmínkám a vysoké kultuře zemědělství. Tyto podmínky se mají stát základem pro intenzivní zemědělskou produkci a o ni se opírající zemědělsko-potravinářský zpracující průmysl. Tyto skutečnosti vedou k závěru, který bude vytyčovat směr rozvoje euroregionu „Praděd“ a bude brát v úvahu přednosti území a jeho tradici:

- navazování spolupráce s českou stranou v oblasti získávání technologie na výrobu biopaliva (pohonné hmoty) z řepky olejné, protože české zkušenosti jsou v této oblasti velice pokročilé;
- porovnání odbytového trhu po obou stranách hranice a založení spolupráce na výměně zboží jak zpracovaného, tak i nezpracovaného (pozornost je věnována takovým prvkům výměny jako např. ovoce);
- vypracování mechanismu spojeného s lepší efektivností fytosanitárního odbytu zemědělských plodin;
- na české straně uvést do provozu polskou burzu zboží zemědělských plodin, která může ve spolupráci se zemědělskými organizacemi vytvářet odbytové trhy pro polské výrobky;

- vytvoření lobbingu pro rozvoj zemědělsko-potravinářského zpracujícího průmyslu na území euroregionu;
- vytvoření a prezentace místních výrobků, které jednoznačným způsobem budou u potenciálních odběratelů v Čechách a Polsku dávány do souvislosti se zemědělstvím.

V souladu s Evropskou rámcovou konvencí o spolupráci existuje v evropských příhraničních oblastech mnoho společných problémů, které jsou na překážku při vytváření nových investic v oblasti průmyslu a služeb a v provádění nutné restrukturalizace existujícího průmyslu a v odstraňování hospodářských disparit v příhraničních oblastech se slabou strukturou.

Trh práce můžeme v euroregionu „Praděd“ aktivizovat vytvářením výhodných podmínek pro rozvoj také agroturistiky. Na polské straně euroregionu je nedostačující počet míst na přenocování. Nedostačující je počet gastronomických středisek. Agroturistika by se tak mohla přičinit o likvidaci skryté nezaměstnanosti. Větší pozornost je třeba věnovat prezentaci lidové kultury.

Naděje, hlášené politiky, že rozvoj malých a středních podniků zlepší situaci na trhu práce, jsou pouze politickými hesly. Zkušenosti zemí západní Evropy poukazují na to, že malé podniky se mohou rozvíjet pod patronátem velkých firem. Malé a střední podniky nejsou schopné vytvořit tolik pracovních míst, aby uspokojily potřeby trhu práce a nemají takovou sílu se prosadit jako velké firmy.

Jde tady o aktivizaci trhu prodeje výrobků a služeb. V procesu vytváření pracovních míst mají velký význam nevládní instituce jako řemeslnické, obchodní cechy, hospodářské komory. Také příslušná finančně bankovní politika může dávat impulsy k rozvoji v rámci podpory malých a středních podniků. Tam, kde vystupuje zpracující průmysl, je nutno využít přednosti spotřebitelského vzorce a využít staleté tradice, např. při výrobě piva nebo minerálních vod. V jiných oblastech je zapotřebí usilovat o investování do moderní technologie, která dovolí pak snížení nákladů na výrobu, pokles cen výrobků, co dále způsobí nárůst poptávky po daném produktu nebo službě. Dalším důsledkem může být vzrůst zaměstnání ve zkoumaném euroregionu.

Společenská podpora myšlenky vytvoření euroregionu „Praděd“

Na polské straně euroregionu byl proveden anketový výzkum mezi 80 respondenty, a to na téma: společenské podpory myšlenky vytvoření euroregionu. Výzkum byl prováděn technikou losovaného vzorku.

V odpovědi na otázku: „Jaké hospodářské, politické, kulturní rezervy se podle Vašeho názoru nacházejí v euroregionech?“ dotazované osoby nejčastěji jmenovaly lidský potenciál (12 respondentů): „Zdá se mi, že rezervy spočívají především v člověku – občanovi, jeho chuti do práce“ – to jsou charakteristické odpovědi (28 osob na otázku neodpovědělo).

Někteří z dotazovaných nedefinovali, o jaké rezervy jde, pouze tvrdili, že:

1. Rezervy jsou, ale schází prostředky na jejich rozvoj.
2. Každý euroregion má svůj vlastní charakter, jiné kulturní rezervy, jinou politiku a hospodářství.
3. Jsou to především rezervy kulturní, které tkví ve folklóru. Velký potenciál je také v hospodářské a příhraniční spolupráci.
4. Hospodářské rezervy dávají možnost vytvářet nové hospodářské subjekty, možnost volné výměny obchodu a volný tok pracovní síly, který se doposud využívá minimálně.
5. Obchod, služby, utužení politické spolupráce, rozvoj mezinárodních organizací, výměna kulturního dědictví.

Na otázku „Co dává podle Vašeho názoru euroregion elitám a co obyvatelům?“ většina respondentů odpověděla, že euroregion přinese více užítku elitám a méně obyvatelům, „elitám – zisky, obyvatelům – práci.“

1. Elity mohou využívat zkušenosti a hospodářské kontakty, obyvatelé mohou získat pracovní místa.
2. Dává především zaměstnání a zvyšuje životní úroveň všech skupin.

Rozhodná menšina dotazovaných tvrdila, že užitek má jak elita, tak i obyvatelé: zde jsou charakteristické odpovědi: „Nemyslím si, že z toho plynoucí užitek je pro tyto dvě skupiny tak drasticky odlišný. Každá ze skupin může mít z toho prospěch v takové míře, v jaké je to zrovna potřebné a užitečné.“ Jiné odpovědi odkazovaly na možnost kontaktů obyvatelstva pohraničí s odlišnými kulturami. „Dovoluje průměrným občanům poznat své sousedy na druhé straně hranice. Nemyslím, že by něco dávaly elitám, snad to jen dovoluje jedincům se politicky realizovat (získat slávu jako pracovník)“. 10 respondentů odpovědělo „nevím“ nebo „těžko říci“, 26 zkoumaných osob nevedlo žádnou odpověď. Na otázku týkající se úlohy občanské společnosti ve fungování euroregionů respondenti nejčastěji odpovídali tuctově – „velká“, „důležitá“, „pozitivní“ apod. (27 dotazovaných osob), 12 respondentů odpovědělo „nevím“, „nezamýšlel jsem se nad tím“, 34 dotazovaných osob nevedlo žádnou odpověď. Zde je několik uvedených odpovědí:

1. Pouze občanská společnost je schopna unést odpovědnost vyplývající z integrace.
2. Občanská společnost dovoluje, aby Polsko zaujalo místo, které mu náleží, může vybojovat zajímavé důsledky.
3. Občanská společnost rozhoduje o rozvoji spolupráce, o kulturní výměně.
4. Občanská společnost vytváří větší možnost při rozhodování, týkajících se hospodářství, ochrany životního prostředí apod.

Úkolem respondentů odpovídajících na následující otázku v anketě bylo seřazení (bodováním) vyjmenovaných oblastí spolupráce v rámci euroregionu „Praděd“ podle jejich významu a šancí na rozvoj. Údaje dotazovaných osob podrobně dokládá níže uvedená tabulka č. 2:

Tabulka č. 2.: Oblasti s největší šancí na rozvoj v rámci euroregionu „Praděd“

Č.	Rozlišení (oblasti)	Počet údajů jako nejdůležitější	%
1.	Turistika	48	60,00
2.	Kulturní rozvoj	24	30,00
3.	Ochrana životního prostředí	24	30,00
4.	Ekonomický rozvoj	3	3,75
5.	Věda a osvěta	3	3,75

Pramen: vlastní výzkum

Rozhodná většina tázaných osob počítá s rozvojem turistiky, kulturním rozvojem a ochranou životního prostředí. To souvisí s reálným hodnocením euroregionu „Praděd“, který potřebuje ekonomickou podporu, investici. Šancí na splnění očekávání respondentů může být jeden ze strukturálních programů Evropské unie – Fond malých infrastrukturních projektů, který je určen na rozvoj infrastruktury v euroregionech.

Na otázku „Myslíte si, že jsou euroregiony ohrožením pro lokální společnost a čeho se týkají?“, odpověděli respondenti převážně záporně (54 respondentů), zde jsou charakteristické odpovědi:

1. Euroregiony nejsou ohrožením pro místní společnost, právě naopak – dovolují spolupracovat s druhými, rozšiřovat svou kulturu.
2. Ohrožení jsou minimální v porovnání s přednostmi.
3. Zajímavé a hodnotné znaky místní společnosti nebudou ztraceny, ale naopak, budou zajímavou turistickou atrakcí.

Euroregiony jsou chápány jako ohrožení pro společnost u 18 dotazovaných osob, které odůvodňovaly své stanovisko následovně:

1. Euroregiony jsou ohrožením pro malé rodinné firmy a malá zemědělská hospodářství, která jsou částí polské hospodářské i společenské kultury.
2. Euroregiony mohou vést k vymření malých, chudých vesnic.
3. Euroregiony vytvářejí možnost, aby cizinci vykupovali půdu.

Další otázka se týkala cest do českých okresů, které jsou součástí euroregionu „Praděd“. Odpovědi dotazovaných osob ilustruje níže uvedená tabulka (14 respondentů nevedlo odpověď na tuto otázku).

Tabulka č. 3.: Četnost cest Poláků do českých okresů Bruntál a Jeseník, které jsou součástí euroregionu „Praděd“

Rozlišení	Počet odpovědí	%
Nikdy jsem nejel	12	15,0
Jezdím sporadicky	54	67,5
Jezdím pravidelně	12	15,0

Pramen: vlastní výzkum

Další otázka se týkala motivů cest do okresů Bruntál, Jeseník. Uvedené odpovědi zkoumaných osob ukazuje následující tabulka:

Tabulka č. 4: Motivy cest Poláků do českých okresů Bruntál a Jeseník, které jsou součástí euroregionu „Praděd“

Rozlišení	Počet odpovědí	%
Práce	4	5
Návštěva rodiny, známých	8	10
Turistika	16	20
nákupy	36	45

Pramen: vlastní výzkum

Jak vyplývá z tabulky č. 4, většina dotazovaných osob (45 %) prohlásila, že vyjždí do českých okresů euroregionu na nákupy.

Další otázka se týkala vztahu respondentů k Čechům. Podobně jako v předchozí otázce, většina dotazovaných osob deklaruje lhostejný vztah k národu, který spoluvytváří euroregion „Praděd“. Odpovědi podrobně ilustruje níže uvedená tabulka č. 5.

Tabulka č. 5: Vztah respondentů k Čechům

Rozlišení	Počet údajů	%
Rozhodně pozitivní	8	10
Spíše pozitivní	20	25
Lhostejný	48	60
Spíše negativní	4	5
Rozhodně negativní	0	0

Pramen: vlastní výzkum

Za zamyšlení stojí fakt, že nikdo ze zkoumaných osob nevedl svůj vztah k Čechům jako rozhodně negativní. Je to zřejmé způsobem nedostatku negativních zkušeností a tradic. Respondenti, kteří označili svůj vztah k české národnosti za spíše negativní, svoji odpověď nezdůvodnili. Pozitivní postoj k Čechům vyplývá z pocitu vazby s podobnou politickou a společenskou situací, která existovala jak v Polsku, tak i v Československu do roku 1989. Respondenti odůvodňovali svůj pozitivní vztah k Čechům následovně:

1. Češi jsou národ, který dosáhl prací v několika posledních letech velice mnoho.
2. Mají podobné politické a hospodářské problémy jako Poláci.
3. Jsou to lidé s optimistickým postojem k životu.

Společenská podpora pro fungování euroregionu je jev, který – i když ještě není hluboce zakořeněn v povědomí obyvatel – vytváří přirozené sousedské vztahy. Rozvoj euroregionální spolupráce je proces, který se postupně prosazuje na obou stranách hranice a vytváří základ pro vybudování trvalejších svazků

v pohraničí. V současné době začíná toto přibližování pomalu přinášet užitek, pro přeshraniční spolupráci a v jejím rámci především rozvinutí hospodářských kontaktů. Pouze tehdy, když si obyvatelé obou částí euroregionu „Praděd“ uvědomí, že si nekonkurujeme, ale spolupracujeme na jasných zásadách, se podaří dosáhnout velice rychle cílených efektů.

K dosažení tohoto úkolu je možné začít spolupráci v mnoha směrech. Jako příklad uvedme některé možné varianty:

- přiměřeně a úspěšně vedená informační politika euroregionu o existujících historických, hospodářských a kulturních vztazích ve společně vydávaném informátoru pro obě části euroregionu;
- rozšiřování spolupráce mládeže opírající se o spolupráci škol (např. hodiny o sousedech);
- výuka jazyků partnerů spolupráce v jazykových školách a založení vysoké školy se společensko-hospodářským profilem s polským a českým vyučovacím jazykem na území euroregionu „Praděd“;
- podpora iniciativ místní společnosti v oblasti polsko-české spolupráce apod..

Závěry:

1. V každé mezinárodní smlouvě, o níž je zmínka v Programu, se hovoří o potřebě přeshraniční spolupráce. Je v nich vyjádřena vůle řešit problémy právní i administrativní povahy. Kromě toho obsahují všechny dohody společný prvek, který definuje podstatu oné spolupráce: tímto prvkem je nezbytná spolupráce mezi místními správami států, které spolu sousedí, jejichž kompetence má definovat domácí právo států, které smlouvy podepisují.
2. V případě Polska, i ve vztahu k polsko-českému pohraničí – se otazníky týkají jak možnosti svobodné činnosti místních správ, tak i forem této činnosti a také oblasti konkrétních právních nástrojů, které by mohly místní správy využít. Tyto pochybnosti zajisté nemají státy, které dovolují místní správě uskutečňovat přeshraniční spolupráci normami na konstituční nebo ústavní úrovni.
3. Doposud není „evropské právo přeshraniční spolupráce“ uspokojivě znormováno. Maastrichtská smlouva klade důraz pouze na stálý rozvoj finanční podpory, která je bezesporu velice důležitá, ale nemá být v tomto ohledu jediným nástrojem.
4. Podmínkou vedení přeshraniční spolupráce je specifická symbióza mezi politikou státní správy a činností samospráv. Politika vlády má vést k vytváření právního rámce, k odstraňování bariér, uvolňování potenciálu místní společnosti, poukázání na lokální zájmy a užitek.
5. Euroregiony na polsko-českém pohraničí, podobně jako všechny ostatní struktury tohoto typu, jsou pouze a výlučně, a to je nutné zdůraznit, územní korporace samospráv nebo místních správ, které na základě smluv a dohod různého druhu o společných věcech, se vztahují na přeshraniční oblast. Schází oficiální status tohoto termínu (pojem euroregion se neobjevuje, na

rozdíl od termínu přeshraniční spolupráce, ani v definicích Rady Evropy nebo Evropské unie). Euroregion nemůže tvořit jediný administrativní celek ve smyslu přeshraničního celku, neboť neexistují vládní kompetence ve prospěch vytvořené euroregionální struktury.

6. I nadále se objevuje deficit předpisů, které by precizovaly oblast přeshraniční spolupráce, proto je také nutné usilovat o to, aby zákonodárné orgány Polské republiky a České republiky chtěly, nejlépe na úrovni ústavy, tuto věc regulovat, aniž by v nejmenším zpochybnily důležitost a význam přeshraniční spolupráce.
7. V euroregionu „Praděd“ je prostorový systém silnic výhodný pro cestovní ruch, jejich technický stav je však neuspokojivý. Šancí na zlepšení dostupnosti euroregionu je zvětšení propustnosti silnic a otevírání nových hraničních přechodů.
8. Důležitým předpokladem úspěchu v rozvoji euroregionu „Praděd“ by bylo využívání existujících technických podmínek a zprovoznění osobních letišť v Brzegu, Kamieniu Śląskim a Polskiej Nowej Wsi. Území euroregionu „Praděd“ by tak bylo atraktivnější pro obyvatele opolského vojvodství. Tato varianta má význam jak pro regionální, tak i zahraniční cestovní ruch ve vojvodství.
9. Z anketních výzkumů, provedených mezi návštěvníky rekreačních středisek na polské i české straně euroregionu „Praděd“, vyplývá, že nejčastěji jsou kritizovány: ceny za pobyt ve střediscích, nízká sanitární úroveň, nízký standard služeb (hotelových, gastronomických) v porovnání s cenou, nedostatek atrakcí pro návštěvníky, nedostatek přiměřených informací.
10. Pro intenzivnější rozvoj cestování v euroregionu „Praděd“ je třeba využít všech zdrojů, především těch přirozených, které otevírají možnosti provozování mnoha forem kvalifikované turistiky, tj. pěších a cyklistických výletů, rybaření, plavby apod. K tomu je zapotřebí zvýšení úrovně dosavadní infrastruktury natolik, aby se vyrovnala evropským standardům a uspokojila všechny potřeby návštěvníků.
11. Investice do cestovního ruchu budou stimulovat obecný rozvoj veřejně prospěšné infrastruktury. To bude důležitým impulsem pro rozvoj mnoha hospodářských oblastí v euroregionu „Praděd“.
12. Bude nutné vytvoření centrálního informačního turistického střediska euroregionu „Praděd“ a sítě informačních center.
13. Je třeba zintenzívnit výměnu jednotlivých produktů oblasti cestovního ruchu s českou stranou.
14. Je nutné zavést výuku polského jazyka na české straně euroregionu a českého jazyka na polské straně na základních a středních školách s cílem zabezpečit rozvojové možnosti euroregionu „Praděd“. Týdenní rozsah hodin se má přizpůsobit specifikům dané školy.
15. Trh práce ve euroregionu „Praděd“ ovlivňují další důležité faktory, jako je geografická poloha, lidské zdroje, přírodní zdroje, státní politika a politika samospráv.

16. Díky geografické poloze hraje euroregion „Praděd“ důležitou roli v utváření trhu práce. Středně rozvinutá infrastruktura silnic a železnice nepřitahuje investory. Rozvinutý sektor služeb může být garantem vytváření nových pracovních míst, jde tady především o rozvoj gastronomických a hotelových služeb.
17. Aby se omezila nezaměstnanost na území euroregionu, je zapotřebí zreformovat školství a zavést kromě jiného výuku polského jazyka na české straně euroregionu a českého na polské straně. Je zapotřebí usilovat o vytvoření vysoké školy se společensko-hospodářským profilem, kde by přednášky byly v jazyce polském i českém.
18. Euroregion na polské straně zahrnuje převážně úrodná zemědělská území, je to také oblast atraktivní z krajinného hlediska. Co se týká přírodního bohatství na území euroregionu „Praděd“, nacházejí se tu přírodní suroviny (kámen, štěrk, hlína, písek) a rašeliny.
19. Nezastupitelnou a velmi důležitou úlohu hrají ústřední centra ve Varšavě a v Praze, která mohou pozitivně ovlivnit trh práce na územích euroregionu využitím takových nástrojů, jako jsou např. daňové úlevy pro investory, dotace a subvence, financování těch podniků, které podstatným způsobem zaktivizují a povzbudí trh práce apod. To pomůže podnikům ve vytváření nových pracovních míst. Dobře rozvinutá marketingová funkce místních samospráv pomůže prezentaci hodnot regionu z hlediska cestovního ruchu.
20. V procesu vytváření pracovních míst mají také velkou roli mimovládní organizace, jakými jsou např. řemeslnické, obchodní cechy, hospodářské komory apod. Také příslušná finanční politika bank může dát impulsy k rozvoji v rámci podpory malých a středních podniků.
21. Z provedených výzkumů vyplývá pozitivní vztah respondentů k evropské integraci, 65 % všech dotázaných v euroregionu „Praděd“.
22. Zkoumáme-li bilanci eventuálního prospěchu a ztrát, které vyplývají z procesu evropské integrace – většina respondentů – 57,50 % – se nebojí ztrát. Budoucí integrace podle této skupiny přinese více užitku než ztrát.
23. Podle 47,50 % dotazovaných vytvářejí euroregiony základy hospodářské i politické spolupráce v polsko-českém pohraničí. Spolupráce v rámci euroregionů bude mít podle nich kladný vliv na hospodářský rozvoj a povede k omezení nezaměstnanosti.

Literatura:

- [1] BABINSKI, G Pogrnicze polsko-ukraińskie. Etniczność-zróźnicowanie religijne-tożsamość, Kraków 2002.
- [2] BORYST, PANSIEWICZ, Z. Panorama Euroregionów Jelenia Góra, 1997.
- [3] Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego
- [4] KOZAK, M. Fundusze strukturalne Unii Europejskiej w: Droga do funduszy strukturalnych Unii Europejskiej, PARR, Warszawa 2000.
- [5] Międzynarodowa współpraca regionów-raport uzupełniający, Warszawa 1997.

- [6] RÓG, J. Relacje społeczno-ekonomiczne na pograniczu polsko-czeskim, Zabrze 2004, wydanie II poprawione i poszerzone.
- [7] VOMÁČKOVÁ, H. Finanční aspekt výstupů, výsledků a výkonu ve vzdělávání. In: Konkurenceschopnost regionu – rozvoj lidských zdrojů. Ústí nad Labem, 2004, s. 192-200.
- [8] www.europradziad.pl